

KOSZTA ROZÁLIA: PÁR

Attila sírömléke

Dobos Ilona 1964-ben a Pest megyei Üri községben a 67 éves Oláh Ferencnek Attila temetéséről szóló elbeszélését így jegyezte le: „Három koporsóba lett eltemetve. Az illetőket agyonlővöldözték, akik temették, az is odalett, aki irányította őket. Így oszt nem tudnak Attilának semmi sírömlékiről.” *Emlék* szavunkat sehol nem mondják ömléknék; ez a néprajzi gyűjtő pontatlansága. Címül mégis azért emeltem ki, mert vele szeretném jelképezni az Attila-kérdésben való állásfoglalásának általános pontatlanságát.

Az idézet Dobos Ilonának most megjelent *Paraszti szájhagyomány, városi szóbeliség* című könyvéből való. Hasznos és érdekes munka; szerzője jól szedte össze és rendszerezte a tárgykört, a primitív gondolkodásnak napjainkban is továbbélő mozzanatait, az örök emberi motívumoknak hiedelmekben, népköltészetben, irodalomban máig eleven hatását. Hiányolom ugyan, hogy a parasztság történeti tudatának jellemzésében nem aknázták ki Móra Ferencnek *A magyar paraszt* című nevezetes tanulmányát (1932) és néhány régészeti tárcájának jellemző adalékait, és teljesen mellőzte Polner Zoltánnak *A Teknyőkaparó* alakja köré fonódott hiedelmekből összeállított gyűjteményét (1980), pedig a világvége-jövendőségekről írt fejezetét jócskán gazdagíthatta volna. S akkor azt sem állítaná, hogy a szolnoki adatközlő elbeszélésébe a *fekete* emberek tévedésből kerültek a „*sárga veszedelem*” helyett. A „*sárga veszedelem*” jellegzetesen modern, politikai fogalom; a Teknyőkaparó jövendölései bizony következetesen *fekete seregről* szólnak.

Leszámolás Attilával

Véletlen, hogy a közelmúltban két tanulmány is foglalkozik Attila sírjával, s ennek kapcsán Móra Ferencnek az Attila-hagyománnyal kapcsolatban elfoglalt álláspontjával. Az Irodalomtörténet kétsége megjelent 1985. évi 3. számában Rimócziné Hamar Márta a történeti kútfőnek, Jordanesnek szövegkritikai elemzésével igazolta Móra Ferenc véleményét. Dobos Ilona idézett könyvének *Attila hármaskoporsója* című fejezetében viszont cáfolni próbálja.

Mit is írt Móra? Először a Magyar Hírlap 1928. június 12-i számában megjelent *Attila koponyájáról* szóló írásában nyilvánítja ki, hogy az Attila-keresést tudománytalanoknak tartja. A *Hun sírok, hun nem azok* című cikksorozatának szintén a Magyar Hírlapban 1929. szeptember 8-án megjelent harmadik részében hangoztatja, hogy a hun királynak a folyóba temetéséről szóló legenda újkeletű. Harmadszor és leghatározottabban a Magyar Hírlap 1929. október 27-i számában *Leszámolás Attilával* címmel mutatta ki, hogy Jordanes, akire Attila temetésének leírásában szokatlanul hivatkozik, egyáltalán nem szól sem hármaskoporsóról, sem folyóba temetéséről. Ezt Alarich gót királyról mondja Jordanes, és Ipolyi Arnold 1854-ben megjelent *Magyar mitológia* című munkájában ráhúzza Attila temetésére is. Ezt kapták föl Jókai Mór még abban az évben megjelent *Hadak útja* című elbeszélésében, majd 1902-ben Gárdonyi Géza *Éjjel a Tiszán* című hángulatos, nagy hatású verse és *A láthatatlan ember* című regényének látványos leírása tette a legendát széles körben ismeretessé. „A csíra tehát Ipolyié, Jókai nevelte belőle a fát, és Gárdonyi Géza megszóllaltatta rajta a fülemülét” — summázta Móra pompás metaforával kutatásainak eredményét. A „monda” tehát valóban meglepően friss, újszerű, és iskolai olvasmányokból, értelmiségi szájhagyományból terjedt el bámulatos gyorsasággal a nép körében is.

Ellenérvek

Dobos Ilona szerint Móra bizonyítékai, amelyeket Rimócziné filológiai vizsgálattal megerősített, csak azt támasztják alá, hogy Attilát valóban nem temették folyóba, de nem hiszi el az írónak, hogy az erről szóló mondai elem irodalmi eredetű, s alig több mint százéves. Nem hiszi el Solymossy Sándornak sem, aki *A magyarság néprajza* 3. kötetében — szintén Móra nyomán — *tankönyvi eredetűnek* minősítette az *álmondát*.

Miért nem? Mert az Attila-mondákat — úgy mond — a magyar nyelvterületen kívül Európa más népei is ismerik. Valamikor a Monarchiához tartozott a most olaszországi Friaul. Relković Davorka szerint (1934) az ottani szlovének csaknem minden faluban mesélnek Attiláról. Mitikus vonások fűződnek hozzá. Ez eddig nem is vonható kétségbe. A nép emlékezetében valóban csodálatosan marad fenn egy-egy hősnék, eseménynek emléke évszázadokon, sőt évezredekig. Dobos Ilona idézi, hogy Dél-Franciaországban Hannibál (*Anniba*) neve

különféle természeti képződményekhez kötve kétezer éven keresztül is fennmaradt. (Bár az is nehezen bizonyítható, hogy valóban a népemlékezet, a folklór őrizte meg, és nem a humanista műveltség *gesunkenes Kulturgut*-ja, leszállott művelődési eleme támasztotta föl csaknem kétezer év után!) Attila pusztá nevének és esetleg a hozzáfűzött mítoszoknak fennmaradása tehát mit sem bizonyít. Relković azonban, kétségtelenül, hozzátézi: „Egy friauli monda szerint Attila sírja vagy az Isonzóban, vagy Aquileiánál van az ismert hármaskoporsóban.” Ez mindössze egy kutató elnagyolt állítása, de sehol a hivatkozott szlovén monda *hiteles szövege*, amelyből meg lehetne állapítani, hogy valóban népi-e; nem az 1918 előtt természetes magyar-szellemi hatás eredményeként frissen átkerült adat-e; esetleg tanítótlól vagy hasonlótól származó egyszerű, ún. *invariáns*. Azt sem tudjuk, mikori a gyűjtés?

A tanítót nem véletlenül emlegettem. Dobos Ilona mint népi adatközlőre hivatkozik Molnár Imrérre, aki 1966-ban Tápén mondta el neki a helyi szájhagyományt, mely szerint a Tápai-érbe, a Tisza egyik ágába temették Attilát, vagy Molnár Imre *tanár úr* akkor 80 éves édesanyjára, aki meg arról beszélt, hogy azokat, akik eltemették, lelővöldözték. Ők valóban azt mondták el, amit a tápaiak tudtak, de ez nem bizonyítja, hogy a tápaiak szájhagyományának forrása nem az iskola volt.

Hivatkozik Dobos Ilona Bellosits Bálintnak 1891-ből való közlésére is: „Hol van Attila sírja? — mi azt feleljük rá: A Tisza medrében, hármaskoporsóban.” Ez sem bizonyít semmit, hiszen 1854 óta már szétlétben elterjedt Ipolyi és Jókai nyomán az *álmondta*.

Tévhitek

Dobos Ilona kétségbe vonja azt is, hogy Jókai Ipolyi nyomán népszerűsítette a vízbe való temetés történetét. Szerinte az átvételt az teszi valószínűvé, hogy mindkét írás 1854-ben jelent meg. „A kiadói és nyomdai »átfutási idő« Ilyen gyors reagálást bizonyára akkor sem tett lehetővé.” Téved, és nem ismeri Jókai alkotásmódját. Bár nem tudjuk napra pontosan, mikor jelent meg Ipolyi *Mitológia*-ja és Jókai novellája, de a nagy mesemondó módszerre akár néhány napon különbséget is engedélyez. A minden tudományos eredmény iránt mohón érdeklődő és műveibe belemelő íróról egészen elképzelhető, hogy a frissen elolvasott *Mitológia* hatására *napok alatt* megírta elbeszélését.

Azt is állítja Dobos Ilona, hogy a koporsó vízbe süllyesztése és a temetés titkossága ma a magyar szájhagyományban nem csupán Attila, hanem Rákóczi, sőt Petőfi nevéhez is fűződik. Szerinte ez is a hiedelem népi eredetűre vall: „Abban az esetben ugyanis, ha a motívumokat az *utolsó évtizedekben* a szépirodalomból, ponyvák-ból vagy tankönyvekből ismerte volna meg a nép, bizonyára helyesen emlékezne még a névre is, akiről a történetek szólnak.”

Ez egészen meglepő állítás attól, aki éppen a népi tudat, és zárás titkait kutatja — kétségtelen eredménnyel. Hiszen Dobos Ilonának tudnia kell, hogy a nép — Mikszáth szerint: *mint a csóka* — minden csillogót, különöset *egy helyre* hord. Mint a sós vízbe mártott madzagot a kristály, úgy veszik körül a népi hőst a már ismert motívumok. *Nem a név a fontos, hanem amit róla hisznek.* A hősök örök életűségének, halhatatlanságának és más alakban való visszatérésének hite (amelyről szintén ír Dobos Ilona, és helyesen ír), a népleléknek ugyenezen a sajátosságán alapul. Dózsa Rákóczi és Kossuth alakjában tér vissza; Rudolf trónörökös Wilson amerikai elnökként s így tovább...

Elismeri Dobos Ilona: nem tudja, mikor került Attila a magyar néphagyományba. Már pedig ha ezt nem tudja, akkor nem cáfolhatja Móra nézetét, mert az író világosan megmondta, hogy 1854 előtt sem az írott, sem a szóbeli hagyományban nincs nyoma az Attila hármaskoporsóban, folyóban való eltemetéséről szóló történetnek. *Amíg 1854 előttől nem hoz valaki hiteles adatot, Móra állítását nem lehet kétségbe vonni.*

Abban egyet érthetünk a szerzővel, hogy az Attila-mondák ugyanolyan törvényszerűségek szerint „viselkedtek”, mint a szájhagyományban élő más népmondák. De hiszen ezt régóta tudjuk, mert a folklór más műfajából jól ismerjük a jelenséget, és *folklorizációnak* (népvé válásnak) hívjuk. Például Petőfi verséből népdal lett. Éppen ez a folyamat az érdekes: hogyan idomítja, hasonítja magához a máshonnan kapott elemeket a nép képelete, észjárása.

PÉTER LÁSZLÓ

Színek és helyek

SANCER

Az útvonal emlékezetemben most is úgy, akár egy vastag vonalakkal kirajzolt térkép. A Móra utca sarkáról startoltunk Ócsi, Gizi, én. A Faragó utca 25. számú ház előtt. Itt lakott apám húga. Elbaktattunk a Kolozsvári térig, átvágtunk rajta rézsut. Elmasíroztunk a paprikamalom előtt. Itt mindig megálltunk egy pillanatra. Köröskörül megcsípődött a levegő. Jól esett beszívni. Kellemesen bizsergett a nyálkahártyákat. Többnyire éhesek voltunk, nagyokat nyeltünk. Képeletünkben paprikáscsirke és más finomságok keltek életre a fantázia és a pavlovi feltételes reflexek különös elegyének hatására. Aztán mentünk tovább a Szél utcán. S mindig úgy tűnt, mintha a vége végtelenbe veszne.

Nap mint nap bibliai átkokkal óvtak otthon bennünket a Sancerből. Rémtörténetek keringtek a mocsárközös móravárosi utcákban arról, mi minden történt e tavaknál. Néha megesett lányok felpuffadt holttestét vetette föl a víz. Másszor gyerekeknek veszett nyomuk — sosem kerültek elő. Éjszakánként a nádasokban lidércfények villantak, miközben pára gomolygott a hallgatag víz felett — mesélték. Mi szörnyűlködtünk, borsózott a hátunk, karunkon kivert a libabőr... De kisváratatva annál inkább vágytunk a Sancerre, melyet — a legendákon túlmenően — körülengett képeletünkben a tiltott dolgok édes gyönyörűsége.

Fantasztikusan izgalmas volt már maga az oda vezető út is. Meg-megálltunk a sarki kutaknál. Jéghideg artézivízet csorgattunk tenyerünkre, végig-lötykültük lábfejünket, melyet belepett a móravárosi utcák pora. Nagyokat ittunk, homlokunkat hűsítettük. Közben — szinkronban a közhellyel — torunkban dobogott a szívünk. Végtagjainkban zsibbadás vert tanyát. S a hatás csak fokozódott, amikor balra elfordultunk a Fraknoi utcán és friss, vízszagú szél csapott arcunkba.

Péter László „Szeged utcanevei”-ből tudom, hogy a tavakat a téglagyár egykori gazdájáról, bizonyos Schantzerről nevezték el annak idején. Amikor az árvíz utáni nagy rekonstrukció elkezdődött, itt is, amott is termelni kezdték ki a téglá alapanyagát, a jó fajta agyagot (helybeli szóhasználat szerint: a „sárgaföldet”). A kubikosok hangyaszorgalommal dolgoztak, hatalmas tektonket vájtak a Szeged vidéki síkba. A köznyelv róluk nevezte el ezeket kubik-gödöröknek. Utóbb — szigorú terv szerint — létrehozták a körtöltést. A gödörök egynemelyike a védőtöltésen belül, a többi azon kívül került. Schantzer téglagyáros úr emléke később nyomtalanul elmerült az idő kútjába. Kilétét épp oly homály fedi immár, mint amilyen titkokzatosságok voltak ezek az egymással szomszédos tavak. Hisz miheyst a kubikosok odébáltak néhány száz méterrel, a természet birtokba vette síkba vájt sebhelyüket. Feltört a talajvíz, eső zúdult a tájra, tanyát vert a növény- és állatvilág. A Sancer-tavaknak gyönyörű zöldes vizük volt. Ha nem lenne oly eklopatott a hasonlat, legszívesebben smaragdosnak nevezném. A part meredeken zuhant alá. Aki nem tudott úszni, és valami okból vízbe esett, elmerült, akár a baltafej. Mire mások segítségére siethettek volna, már csak néhány szétpattanó buborék jelezte a tragédia színhelyét.

Milyen mély volt a Sancer? Erről is legendák keringtek. Egyesek tiz, mások tizenöt, húsz méternyre saccolták. De hát aki nem tud úszni, annak már két méternyi magasságú víztömeg is elegendő a pusztulásához. Kőztünk, gyerekek közt olyan hír is járta, hogy egyenesen feneketlen. Még hogy kincseket rejt a mélye. Mi volt igaz mindebből? Nem kutattuk. Egész a meredek part legszéleig merészkedtünk, hasrafeküdvé bámultuk a zöld vizet, tükrén a fodrokat. A veszély szédületének enyhe eufóriájában próbáltuk elképzelni, amit valóságnak hittünk.

Apám húgának férje fájrót után biciklire ült, s nap mint nap kikerekeztet a Sancerhez. Nem volt hosszú út, biciklivel különösen nem. A picebotok lágyan himbálóztak és zászlóként lebegtek a végükre kötözött vörös rongy. Néha segítettünk Gyuri bácsinak gilisztát ásni, lóbogarakat fogni. De a csalit a horogra már ő húzta rá, szakavatottan. Gyuri bácsi a harmincas évek derekán érkezett Bonyhádról Szegedre, özvegyemberként, két gyerekkel. A DÉMA-cipőgyárban helyezkedett el, s miután az első nap hasmenést kapott, megfogadta, soha többé nem iszik Szegeden vizet. Fogadalmát be is tartotta, egészen hetvenegy esztendőskorában bekövetkezett haláláig.

Ha picézett, még a lélegzetünket is vissza kellett fojtani. Mozdulatlanul álltunk mögötte, figyeltük a lúdtollal átszúrt dugót, kupja-e már. Köröskörül zúgott a nádas, a szél fodrokat vert a zöld vizen. Majd Gyuri bácsi hirtelen két kézzel maga felé lendítette a bambuszbotot, de kissé oldalt („hogy jobban beleakadjon a horog a hal szájába”). A vizen örvény támadt, és előbukkant a haltest. A pikkelyek néha aranyosak voltak, másszor ezüstösen csillogtak a napfényben. Mintha a halacska odalent a mélyben nemesfém-pénzeket lakmározott volna. A Sancer titokzatos kincseit.

Évek óta készülök újra végigbaktatni a Szél utcán. Már ezerszer elképzeltem, hogy is lesz majd. Ilyenkor újra látom Gyuri bácsit, a vízből kivágódó halat, amint megcsillan a napfényben, s a Sancer zöld vize mindezt visszatükrözi

PAPP ZOLTÁN

KOVÁCS JÓZSEF

Romló aranypénzekon vonulsz

Nyár van,
és koranyár lesz
mindég, hiába
csavarognak el s jönnek
vissza az évszakok,
halottaktól feketedő
őszök sem
zúdulhatnak kisleány-szemedre,
pedig sár-szmokingos
tallérokon:
romló aranypénzekon vonulsz
Közép-Európába
disszidált lényem felé,
mégis: nyár van,
és koranyár lesz mindég,
pusztításra beidomított
lila farkasait
majd hiába uszítja
sebezhető mosolyodra a tél,
mert többet már
nem választok más hazát,
elvezethető szerelmednél.